

Doorlopers en breuklijnen

VAN GLOBALISERING, EMANCIPATIE EN VERZET

breuklijnen

Onder redactie van: Paul Hoebink,
Detlev Haude en
Fons Van der Velden

Onderzoekssamenwerking Noord-Zuid: een poging tot dialoog in een asymmetrische onderzoekswereld

Marc Lammerink¹

'Ieder mens schittert met een eigen vuur tussen alle anderen. Geen twee vuren zijn hetzelfde'.

Man van het Neguá-volk, Colombia,
opgetekend door Eduardo Galeano

Bemoeienis met ontwikkelingsonderzoek, zijn rol, zijn organisatievormen, zijn successen en beperkingen is deel van de *ontwikkelingsbusiness*, waarin vele van ons zijn betrokken. Ontwikkelingsonderzoek vindt nog in overgrote meerderheid plaats in het Noorden en is gelieerd aan Noordelijke belangen. Indien er al sprake is van Noord-Zuid samenwerking, dan formuleren de Noordelijke partners over het algemeen de onderzoeksvragen op basis van een gering inzicht in de onderzoeksbehoeften van het Zuiden (Waardenburg, 1995: 54). Ook bestaat er weinig begrip voor problemen, die zuidelijke partners hebben met de samenwerking. Het wereldwijde onderzoekssysteem kenmerkt zich nog steeds door een hoge mate van asymmetrie.

Diezelfde asymmetrie vinden we ook terug in de uitvoeringspraktijk zelf. Nog steeds is er veel onderzoek, dat geen rekening houdt met lokale kennis van gewone mensen. Dat onderzoek is 'eerder deel van het problemen van onderontwikkeling, dan deel van de oplossing van de problemen' (Edwards geciteerd door Huizer, 1989). Ondanks de processen van globalisering is lokale kennis, die zijn betekenis krijgt binnen een specifiek cultureel kader, nog altijd een belangrijke bron van ontwikkeling. Vandaar ook het belang van het versterken van de culturele eigenheid als tegenhanger tegen de oprukkende globalisering. Ook onderzoek kan bijdragen aan de versterking van lokale processen en initiatieven voor duurzame ontwikkeling.²

Sedert begin jaren negentig ondersteunt men vanuit het Ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS) initiatieven voor vraaggericht onderzoek. Dat zijn nieuwe programma's, die relevant zijn voor lokale ontwikkelingsthema's en aansluiten bij lokale behoeften en beleid. Daarin dienen de onderzoeksagenda's tot stand te komen in een voortdurende dialoog tussen onderzoekers en niet-onderzoekers (potentiële gebruikers). Daarbij spelen op de achtergrond veel maatschappelijke keuzes een rol: welke en wiens vragen zijn relevant, wie bepaalt wat, welke teenstellingen liggen er, wie onderzoekt, wat voor soort onderzoek, voor wie zijn de resultaten, wat is duurzaam?

In het beleid dat DGIS formuleerde om dergelijke vraaggerichte onderzoeksprogramma's op te zetten staan de volgende aspecten centraal (DGIS, 1992: 7):

- onderzoek is van belang voor de economische, technologische en sociale ontwikkeling van een land, het is daarom ook voor ontwikkelingslanden van belang om een eigen autonome onderzoekcapaciteit te ontwikkelen;
- onderzoeksprogramma's moeten gebaseerd zijn op de eigen vragen en gebruik maken van de eigen 'knowhow';
- er moet een tegenwicht komen tegen de kennis hegemonie van de wetenschappelijke gemeenschap uit het Noorden door plaatselijke onderzoekers en hun instituten meer kans te geven dan westerse experts.

Hoofddoel van het nieuwe onderzoeksbeleid is om onderzoek van de grond te krijgen met relevantie voor lokale ontwikkelingsthema's. Immers de werkelijkheid is aan doorlopende verandering onderhevig. Onderzoek zou inzicht moeten geven in de dynamiek van de lokale situatie, evenals inzicht in de lange termijn economische en politiek processen. De achterliggende gedachte was dat beleid en interventies van zowel de overheid als maatschappelijke organisaties, die gebaseerd zijn op inzicht in lokale veranderingsprocessen, een grotere kans van slagen hebben. Onderzoek kan zulk inzicht verschaffen als het probleem- en vraaggericht is. In 1992 komen de eerste initiatieven op gang om deze zogenoemde meerjarige, multidisciplinaire, locatie specifieke onderzoeksprogramma's (MMRP's) op te zetten in India, Bangla Desh, Vietnam, Tanzania, Mali en Bolivia. Later volgen ook programma's in Nicaragua, Oeganda en Egypte.

Met name de vraag *wiens behoefte en kennis tellen* heeft veel implicaties voor de procesmatige benadering bij de ontwikkeling van dergelijke vraaggerichte onderzoeksprogramma's. DGIS introduceert in de programma's een proces van participatie, waarmee eerder ervaring was opgedaan in programmatische ontwikkelingssamenwerking en projecten gebaseerd op participatief actieonderzoek. Het beleid staat mooi op papier, maar om de woorden om te zetten in daden, blijkt in de praktijk heel wat minder eenvoudig.

1993-1994: Onderzoek voor de duurzame ontwikkeling van de Segovias

Sedert juli 1993 ben ik op verzoek van een DGIS-medewerker van het toenmalige Speerpuntprogramma Onderzoek betrokken geraakt bij het proces van vraagformulering en opzet van een MMRP in Midden-Amerika.³

Allereerst maak ik een overzicht van de lokale onderzoek capaciteit, NGO's en andere relevante instellingen in Costa Rica en Nicaragua met het oog op een mogelijke opstart van zo'n programma. Vervolgens reis ik samen met de verantwoordelijke themadeskundige van DGIS⁴ naar Midden Amerika af voor een consultatie over organisaties, thema's en regio's. De keuze daarvan is immers van strategisch belang voor de start van zo'n programma en weerspiegelt ook meteen het eerste dilemma: het is het gemakkelijkst om aan te sluiten bij gevestigde onderzoeksinstellingen met internationale (donor) ervaring in de hoofdstad. Dat levert zeker publicabel onderzoek op en vergemakkelijkt de communicatie, maar garandeert dat ook een werkelijk vraaggericht locatiespecifiek programma? In ieder geval blijkt uit de gesprekken dat die instellingen weinig in de meer afgelegen regio's komen.

Tijdens ons eerste bezoek reageren de meeste Nicaraguanen positief op het voorstel om een dergelijk onderzoeksprogramma op te zetten. Het merendeel van onze gesprekspartners toont waardering voor het feit dat het programma een grote openheid kent. Geen geheime

agenda's van de donor, maar een poging ontwikkelingsrelevant onderzoek op te zetten. Dat kunnen ze haast niet geloven.

Ook reizen we naar de Noordelijke regio *Las Segovias* (regio 1) van Nicaragua. Dat is één van de concentratieregio's voor de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Het is één van de meest geïsoleerde en achtergebleven enclaves van het land. Wat hier opvalt is dat het in eerste instantie gemakkelijk lijkt om de eindgebruiker van de onderzoeksresultaten bij zo'n programma te betrekken. Basisorganisaties maar ook de lokale overheid tonen grote interesse voor het initiatief, maar onderzoekervaring is er nauwelijks. Ondanks mogelijk interessante onderzoeksinitiatieven in andere regio's, geven we uiteindelijk de keuze voor regio 1 *the benefit of the doubt*, ondanks alle risico's die daar zijn te voorzien.

Groot aantal Niet Gouvernementele Ontwikkelingsorganisaties (NGO's) in Nicaragua

Vanwege de forse bezuinigingen op nationaal niveau zijn er sedert 1990 binnen Nicaragua een groot aantal kleinere NGO's ontstaan, die veelal goede expertise en onderzoeksknowhow vanuit de ministeries en universiteiten herbergen. De basisbeweging in de hoofdstad van Segovias, Estelí, is goed georganiseerd. Ook bestaan er vele maatschappelijke organisaties die een duidelijke doelstelling hebben gericht op het werken met basisgroepen. In de eerste regio zijn overigens slechts een gering aantal onderzoekers werkzaam binnen diensten en organisaties. Hun ervaring is niet heel groot, en beperkt zich hoofdzakelijk tot zogenaamde *diagnosticos* (eenvoudig onderzoek naar de stand van zaken). Overigens lijkt er wel inhoudelijke ondersteuning te vinden in Managua.

Nederlandse inbreng

Op basis van de consultatie is ons advies om het vraaggericht onderzoeksprogramma in *Las Segovias* op te starten. DGIS besluit dienovereenkomstig in najaar 1993. In de daaropvolgende jaren (van 1994 tot 1998) ondersteun ik in nauwe samenspraak met de themadeskundige van DGIS het zich ontwikkelende proces via een aantal korte missies. Zo komt een vraaggericht onderzoeksprogramma tot stand, dat werkelijk gedragen wordt en *eigendom* is van de betrokkenen in de Noordelijke regio. De missies zijn gericht op agendaformulering, ontwikkeling en zelfbeheer van het onderzoeksprogramma, institutionele ontwikkeling, capaciteitsopbouw, onderzoeksimplementatie en hernieuwde agendaformulering. Daarin varieert mijn rol van die van aanjager, begeleider, adviseur, katalysator, advocaat van de duivel, vriend, tot collega, onderzoeker en trainer.

Het lijkt evenwel een paradox om een participatief vraaggericht programma te starten met begeleiding vanuit Nederland. Hiertoe is besloten omdat er geen ervaring bestond in de regio met het organiseren van een breed consultatief proces en met de opzet en uitvoering van een vraaggericht onderzoeksprogramma. Toch proberen we zo snel mogelijk een groep te formeren die de ondersteuningsactiviteiten kan overnemen. Dat is minder gemakkelijk dan verondersteld. Het blijkt soms gemakkelijker de juiste begeleiding te krijgen vanuit Nederland dan vanuit de hoofdstad. Waarom dat zo is, wordt pas veel later duidelijk.

De consultatie levert ook de ongebruikelijke ingang op voor een tweede ronde gesprekken: namelijk de *alcaldia* (gemeente). Gemeente ambtenaren tonen zich bereid om de discussies op te starten en de interesse bij mensen en organisaties te peilen voor zo'n nieuw initiatief in de regio. Zij vinden ondersteuning bij een voorbereidingsgroep van beleidsmakers, onderzoekers en NGO's. Zij krijgen de beschikking over een klein startbudget.

Samen met de voorbereidingsgroep besluiten we tot het *breed* informeren van organisaties en instellingen in de Segovias. De sterke polarisatie in de Nicaraguaanse samenleving

maakt dit nodig. Immers vanaf de start van het programma moet voorkomen worden dat de mensen uit de instellingen het onderzoeksprogramma zien als een *Frente* programma in een nieuw jasje. Het Frente Sandinista de Liberacion Nacional had tot 1990 regeringsmacht, maar daarna de verkiezingen verloren aan conservatieve groeperingen.

Op een tweetal bijeenkomsten krijgen de verschillende maatschappelijke organisaties beter inzicht in de bedoelingen van het onderzoeksprogramma en wisselen informatie uit over hun activiteiten in de regio en hun mogelijke rol in zo'n programma. De meesten reageren positief op de hernieuwde uitwisseling en interacties als gevolg van dit initiatief. Sommige aanwezigen evenwel staan ietwat wantrouwig tegenover de aanpak van de 'donor' rond dit onderzoeksprogramma. Ervaringen met donors in het verleden spelen hen parten. Er zal wel een verborgen agenda zijn, die op een gegeven moment boven tafel komt. Zij vragen zich af of de donor serieus is met het langetermijnperspectief en het toekennen van de verantwoordelijkheid aan een lokaal comité. Pas veel later erkennen deze mensen het vernieuwende karakter van de aanpak. Alhoewel soms, tijdens het vervolgproces, de oude argwaan weer boven komt.

Tijdens de tweede bijeenkomst vraag ik naar een passende naam voor het programma. Na wat heen en weer gepraat besluiten de aanwezigen unaniem voor *ADESO las Segovias*.⁵ Dat is zo'n cruciaal moment van *toe-eigening* blijkt achteraf.

De tol van globalisering in de Segovias

De bevolking in de Segovias maakt sedert 1992 zeer moeilijke tijden door:

- Er is een snel verslechterende economische situatie;
- Een groot deel van de bevolking is werkloos (cijfers van 60 % worden genoemd);
- In de hoofdstad van de Segovias, Estelí, valt op hoe de arbeidsmarkt steeds verder terugloopt, ook door het wegtrekken van veel bedrijven in de sigarenindustrie. Die situatie verbetert weer wat na 1997.
- Daarnaast verarmt de bevolking eveneens snel op het platteland, voornamelijk doordat boeren de landbouw producten nauwelijks nog voor een interessante prijs kunnen verkopen. Door de verdergaande liberalisatie zijn de grenzen open en de internationale concurrentie is keihard.
- In de rurale gebieden komt steeds meer land braak te liggen vanwege tekort aan krediet voor met name de kleine boeren. Het gebied is ook nauwelijks geschikt voor landbouw en zou volgens sommigen weer volledig bebost moeten worden.
- Tegelijkertijd neemt de ontbossing alleen maar toe, want brandhout is het enige wat nog wat oplevert.
- Problemen van migratie naar de steden en steeds verder gaande sociale ontregeling in de landelijke gebieden is het gevolg.
- Er begint zich een tweedeling van de Nicaraguaanse samenleving af te tekenen als gevolg van de neo-liberale politiek en de neergaande spiraal eist op alle fronten haar tol.

Anno 1995 kenmerkt de Segovias zich door extreme armoede met een hoge bevolkingsdichtheid die de draagkracht van de natuurlijke hulpbronnen ver overstijgt. De toenemende exploitatie en erosie van de grond maakt aandacht voor duurzame gebruik noodzakelijk. Bevolking groeit snel (3,2% per jaar) en is relatief jong (65% onder de 25 jaar). Bevolking is economisch grotendeels afhankelijk van de grond. De regio is sterk gepolitiseerd door politieke en sociale conflicten uit het recente verleden. Wel bestaat er nog steeds een sterke eigen identiteit als Segoviaan. Er is een geringe infrastructuur en groot tekort aan sociale diensten voor de bevolking, toenemende erosie van de fundamentele waarden en verzwakking van maatschappelijke organisaties.

De meeste activiteiten die in het verleden zijn opgezet om deze situatie te verbeteren zijn ongericht en op basis van onvoldoende analyse van de economische, politieke, ecologische, en sociale factoren die hebben geleid tot de huidige situatie. Geen lange termijn strategie die op een harmonieuze wijze de economische groei en de sociale en culturele aspiraties van de bevolking combineert met het in stand houden van de natuurlijke hulpbronnen.

Oktober 1998 slaat de orkaan Mitch elk laatste sprankje hoop aan flarden: de ontwikkeling wordt tientallen jaren terug gezet in de tijd.

1994: Lokale behoeften eerst

De voorbereidingsgroep start vanaf januari daadwerkelijk met het in gang zetten van een breed gedragen consultatieproces. Om te komen tot een eerste onderzoeksagenda, besluit de groep om een aantal workshops te organiseren. Die moeten uitmonden in een driedaagse bijeenkomst, het zogenaamde *Gebruikersforum*. Daar zullen de deelnemers de hoofdthema's voor de onderzoeksagenda bepalen. Een breed scala aan ontwikkelingsorganisaties, vertegenwoordigers van de politiek, overheid en basisorganisaties vanuit de regio is bij de discussie betrokken.

In een eerste workshop discussieert een geanimeerde groep Nicaraguanen over een gemeenschappelijk toekomstvisie voor de regio. Men hoopt zo meer helderheid te krijgen over aspecten waar onvoldoende over bekend is, of over aspecten waarvan men niet weet hoe ze te veranderen – beide verwijzend naar mogelijke onderzoeksthema's.

Een organisatie uit Managua met ervaring in participatieve consultatie begeleidt de discussie. Tijdens de eerste bijeenkomst gaat het niet om theoretisch filosoferen, maar maken de deelnemers een collectieve analyse van de (meestal impliciete) ontwikkelingsstrategieën en hun gevolgen voor de Segovias. Dat levert drie te onderscheiden perioden op:

- 1950-'79, grote investeringen in de exportlandbouw en concentratie van land in weinig handen;
- 1979-'88, sterk sociaal gerichte politiek, nieuwe vormen van landeigendom, opzetten van coöperatieve bedrijven van kleine- en middelgrote landbouw gericht op productie voor interne consumptie;
- vanaf 1992, sterke departementalisering en terugkeer naar een combinatie van middelgrote landbouw en op export gerichte productie.

Een tweede workshop discussieert over het thema: *de huidige ontwikkelingsproblematiek in de regio in relatie tot de ontwikkelingsstrategie*. Hier richt de discussie zich uiteindelijk op een gezamenlijke utopie voor de ontwikkeling van de regio en de weg daar naar toe. De twee workshops markeren een belangrijk moment in de ontwikkeling van het programma, omdat mensen van zeer verschillende politieke huize het eens worden over een gezamenlijke toekomstvisie. Op basis van die discussie benoemt men de globale thema's waarvan men vindt dat nadere studie zinvol is. Naast dit voorstel voor een gemeenschappelijk referentiekader voor een regionale strategie, vraagt men een aantal basisorganisaties met een eigen voorstel 'van onderop' te komen. Dat gebeurt op basis van een consultatie van de bevolking over de door hen gewenste toekomstige ontwikkelingen (utopieën).

De globale thema's uit de tweede workshop zijn tevens de input voor het geven van opdrachten voor het schrijven van *state-of-the-art* papers aan Nicaraguaanse specialisten/onderzoekers, meest uit de hoofdstad Managua.

De volgende thema's voor studies zijn geformuleerd:

- Migratieprocessen: sociaal-economische gevolgen, verarmingprocessen;
- Natuurlijke hulpbronnen: wat is er, hoe natuurlijke hulpbronnen te herstellen, te handhaven, of duurzaam te exploiteren;
- Veranderingsprocessen in kleine en middelgrote landbouwproductie;
- Alternatieve mogelijkheden voor Industrialisering op kleine schaal;
- Genderaspecten en het Lokale cultureel erfgoed (*indigenous knowledge*) gerelateerd aan bovenstaande thema's.

Die papers vormen de basis voor het driedaagse Gebruikersforum, in de provincie stad Ocotlán. Op het forum komen basisorganisaties, vertegenwoordigers van de politiek en onderzoekers aan de hand van discussie over de *state-of-the-art* papers tot de vaststelling van een eerste onderzoeksagenda. Op basis van de beslissingen, die in dit forum genomen zijn, formuleert vervolgens de Voorbereidingsgroep een onderzoeksprogramma.

Het hele proces van prioriteitsstelling op het Gebruikersforum blijkt veel ingewikkelder dan in eerste instantie gedacht. Ter voorbereiding van het Gebruikersforum is door werkgroep coördinatoren een analyse gemaakt van de actuele situatie. Dat gebeurt op basis van de gehouden workshops en de aanvullende bevolkingsconsultatie (*consulta popular*). Welke tendensen zien de verschillende deelnemers voor de toekomst, welke idealen formuleren ze en wat zijn op basis hiervan de opties voor ontwikkeling.

Tijdens het Gebruikersforum in Ocotlán vullen een veertigtal deelnemers uit de hele regio deze opties aan in vijf werkgroepen en 'zeven' deze vervolgens door te kijken wat de obstakels zijn om de verschillende opties te verwezenlijken. Dit maakt duidelijk welke onderwerpen acties (politieke besluiten, informatie) behoeven en welk onderzoek. Zo komt een lijst tot stand met onderzoeksthema's vanuit de visie van de 'gebruikers'.

Op basis van de papers is ook een lijst met onderzoeksthema's van de 'specialisten/onderzoekers' gemaakt. Die lijst leggen de werkgroepdeelnemers naast de lijst van *opties voor ontwikkeling van de gebruikers*. In dialoog zijn uiteindelijk die onderwerpen die de gebruikers geheel niet herkennen voorlopig van de lijst afgevoerd. Van de resterende onderwerpen kiezen de aanwezigen de vijf belangrijkste.

Rondom het forum speelt wat de themadeskundige van DGIS en ik het *Esteli dilemma* zijn gaan noemen: hoe kunnen steeds de gemaakte keuzes expliciet blijven zonder dat dit al teveel tijd gaat kosten? Immers tijdens het proces van prioriteitsstelling zijn er veel min of meer impliciete keuzes gemaakt: gaat het om onderzoek voor de korte termijn, lange termijn? Om welk type onderzoek gaat het en wat zijn argumenten die hieraan ten grondslag liggen? Op welk terrein kiest men de onderwerpen en hoe bepalend is bij deze selectie de aanwezig (of niet aanwezige) regionale onderzoekscapaciteit? Ook al staat bepaling van thema's door het Gebruikersforum voorop, dan nog is het belangrijk de afwegingen te kennen. In ieder geval moet helder zijn welke onderwerpen worden gekozen en voor welke termijn. Vervolgens kan bij een eerste agenda van onderzoek aangegeven worden, waarom aan bepaalde (korte of lange termijn) onderwerpen de voorkeur wordt gegeven.

Bovenstaande processen zullen ook op gezette tijden herhaald moeten worden om er zeker van te zijn dat de onderzoeksagenda 'op scherp' blijft staan en het helder blijft wat

de overwegingen zijn voor bepaalde keuzes. Dat kost veel tijd binnen zo'n breed gedragen initiatief.

Verder doet zich tijdens het gebruikersforum een ander dilemma voor dat eigenlijk niemand van de Voorbereidingsgroep verwachtte: dezelfde asymmetrie, die zich voordoet in Noord-Zuid onderzoekssamenwerking, herhaalt zich in het land zelf. Veel van de thema's die door 'specialisten/onderzoekers' vanuit de hoofdstad zijn geïdentificeerd op het Gebruikersforum worden toch als te theoretisch gezien en staan niet voldoende dicht bij de werkelijkheid van de Segovias. Slechts de specialist rond 'Kleine industrialisering', Antonio Belli, weet de juiste snaar te raken en zal ook later regelmatig door ADESO worden geconsulteerd.

Toch is het resultaat van de participatieve consultatie over de onderzoeksagenda binnen de beperkte tijd bevredigend, als je nagaat dat er voorheen geen forum bestond waar verschillende groeperingen op zo'n wijze met elkaar nadenken over een onderzoeksagenda. Het kostte relatief weinig tijd om dat netwerk van de grond af op te bouwen. Bovendien is de verwachting, dat grotere helderheid over de gehanteerde selectiecriteria van de deelnemers aan het forum, vergelijkbare besluitvorming in de toekomst zal bespoedigen.

Op het forum is er ook een begin gemaakt met de demystificatie van de rol van onderzoek. Alhoewel later in het proces toch steeds weer rudimenten van de oude discussies over onderzoek de kop opsteken. Er is een redelijke overeenstemming over de vijf brede werkgebieden op grond van hun huidige en toekomstige belang voor de regio. Daarbinnen zijn thema's geïdentificeerd. Het heeft nog wel duidelijk het karakter van een initiële agenda. Doch die agenda is in de daarop volgende maand in *studiecirkels* verder uitgewerkt.

Vrouwen, gender en duurzame ontwikkeling: waarom?

Volgens Zelmyra, de eerste voorzitter van het Uitvoerend Comité, erkent men de centrale rol van vrouwen in het ontwikkelingsproces onvoldoende. De positie van vrouwen in onze regio is er een van totale ondergeschiktheid. Vaak denkt men dat het genoeg is om projecten te formuleren, die aan de praktische behoeften van vrouwen tegemoetkomen, maar die niets doen aan de discriminatie op grond van sekse, aan de ongelijkheid of aan de ongelijkwaardigheid tussen man en vrouw.

Over de bestaande genderongelijkheid is nog weinig onderzoek verricht en er is weinig gebeurd om alternatieven te vinden om deze ongelijkheid weg te nemen. Het is nauwelijks een onderwerp van discussie als zijnde een reële belemmering voor de sociale en economische ontwikkeling van onze regio. Daarom is de voornaamste doelstelling binnen dit thema onderzoek te bevorderen dat beetje bij beetje een bijdrage levert aan het recht zetten van bestaande genderongelijkheid en ervoor zorgt dat wij vrouwen werkelijk kunnen participeren in het ontwikkelingsproces. Alleen zo kunnen de maatschappelijke verhoudingen eerlijker en gelijkwaardiger worden.

Op het driedaagse Gebruikersforum in Ocotal nemen de participanten ook een beslissing over de organisatiestructuur van het programma. Daarbij gaat het om twee fundamentele vragen. Bij welke organisatie kan de donor het programma onderbrengen, opdat ondanks de gevoeligheden in de Segoviaanse context toch iedereen zich betrokken blijft voelen bij het programma? En op welke wijze is er de verzekering dat *derden* de uit te voeren onderzoeken beoordelen op kwaliteit? Weer zo'n dilemma, want DGIS laat zo'n programma het liefst beheren door een reeds bestaande betrouwbare organisatie. Toch respecteert zij de wens van de deelnemers, die uiteindelijk kiezen voor een nieuw op te richten vereniging, met een klein secretariaat.

Andere aspecten van de organisatorische structuur van het onderzoeksprogramma leiden in dit stadium nog tot verhitte discussies. Met name de functie van een Raadgevend Comité, welke DGIS belangrijk vindt, roept de nodige weerstand op. DGIS ziet zo'n Comité vooral als een onderdeel van een systeem van *checks and balances* om het uit handen geven van de donormacht te vergemakkelijken. Het blijft immers gaan om de 'onmogelijke taak om te streven naar partnership, wetend dat volwaardige gelijkwaardigheid en wederkerigheid een illusie zijn' (Lap, 1997: 309).

Zo'n Comité met ook een aantal sterke professionals van buiten de regio zien de Segovianen in eerste instantie als *Nederland achter de schermen*. Dit doet twijfel rijzen over de vermeende autonomie van het programma. De Segovianen zien vooral de controlerende functie en minder de steunende, ontwikkelende functie van zo'n Raadgevend Comité. Het is wel altijd nog beter om Nicaraguanen te hebben als controleurs maar beter is ... onafhankelijkheid. Men is beducht voor overheersing. Slechte ervaringen uit het verleden spelen hierin zeker een rol. ADESO krijgt de ruimte zelf de structuur te bepalen, die het beste past. Pas veel later, eind 1998, ziet men het nut in van zo'n groep, maar nu vanuit de eigen ervaringen in het programma.

Centrum – periferie in onderzoek

In las Segovias was men altijd al gevoelig voor interventies vanuit de hoofdstad. In het verleden kwamen onderzoekers slechts sporadisch naar de regio voor onderzoek en namen de gegevens weer mee terug naar Managua. Bovendien bleven in het verleden de weinige onderzoeksgelden die beschikbaar kwamen in Nicaragua vooral bij hoofdstedelijke onderzoekers. Met name de noordelijke regio's kende geen traditie van onderzoek, zelfs niet op de universiteit.

De resultaten van de weinige onderzoeken die in het verleden plaats vonden, waren veelal onbekend of in ieder geval ontoegankelijk. De beschikbare documentatie bij lokale organisaties was niet vrij toegankelijk temeer daar er een voortdurende competitie tussen organisaties was voor donorgelden.

Vergadering van gebruikers

Het programma in Estelí begint zich te *institutionaliseren*. Er komt in maart 1994 een klein secretariaat. Verschillende gebruikers zien het initiatief als een belangrijke mogelijkheid om de ontwikkeling van de regio te bevorderen in een duurzame richting. Ook blijkt een Vergadering van Gebruikers (*Asamblea de Usuarios*) te functioneren als een ruimte voor *concertacion*, het weer met elkaar in gesprek komen van op zich tegengestelde politieke stromingen. Dat op zich ervaren de betrokkenen al als heel positief in het ernstig gepolariseerde Nicaragua.

In de zomer volgt de oprichting van ADESO las Segovias met een eigen structuur. Daarin is het in principe de Vergadering van Gebruikers (tevens stichters van de Vereniging), die de noodzaak en richting van het onderzoeksprogramma definieert en de resultaten bediscussieert en/of gebruikt. Een Uitvoerend Comité krijgt de dagelijkse leiding van het programma. Zij bestaat uit vijf tot zeven verkozen leden. Het Secretariaat is er voor het uitvoeren van de beslissingen van het Uitvoerend Comité. Zij werken vanuit een eigen onafhankelijk kantoor met enige infrastructuur. In principe zal een Raadgevend Comité het programma adviseren over inhoud en methodiek. Idealiter bestaat dit uit mensen met veel ervaring met multidisciplinair onderzoek. Om eerder genoemde redenen komt dit Comité evenwel pas in 1998 echt van de grond.⁶

ADESO, waarvan 34 organisaties deel uit maken, heeft als belangrijkste doelstelling: 'het bevorderen en ondersteunen van een onderzoeksproces dat de bouwstenen kan leveren voor het vaststellen en uitvoeren van een langetermijnstrategie voor de duurzame ontwikkeling van Las Segovias'. Daarnaast moet dit onderzoeksproces bijdragen aan het vergroten van de lokale onderzoekscapaciteit.

Op basis van de initiële agenda en de nieuwe organisatie- en management structuur schrijft het Uitvoerend Comité een programmavoorstel. Met de aanbidding eind 1994 van dit document aan DGIS is tevens de initiële fase afgerond. Na een snelle goedkeuring door Minister Pronk kan het gefinancierde programma starten vanaf april 1995.

1995: Van onderzoeksagenda naar onderzoeksprogramma

De studiecirkels, die voortkwamen uit de participatieve consultatie, groeien later uit tot meer permanente werkcommissies. Dat vergroot de betrokkenheid van de leden bij het proces van ADESO, maar veroorzaakt achteraf gezien ook een aantal nieuwe problemen. De werkcommissies, die de discussie over behoefte aan kennis voortzetten, stellen verschillende aanpakken voor om in de periode tot eind 1995 tot verdere verfijning en precisering van de onderzoeksagenda te komen. Daarnaast organiseert het secretariaat een aantal korte Workshops rond thema's, zoals duurzame ontwikkeling, gender, kleine industrialisering.

Drie van de 5 commissies kiezen voor een procesmatige aanpak. De werkcommissie *Vrouw, gender en ontwikkeling* start met een presentatie door de onderzoekers van recent afgerond onderzoek. Op het congres komen actuele problematieken naar voren, zoals 'privatisering in de tabaksindustrie en de gevolgen hiervan voor vrouwelijke werknemers en geweld tegen vrouwen'. Aan de hand hiervan neemt de werkcommissie de nadere precisering van de onderzoeksagenda ter hand.

De werkcommissie *Natuurlijke Hulpbronnen* kiest voor een andere opzet. Na discussie is het onderwerp verengd tot *Biodiversiteit*, waarover een forum is georganiseerd. Aan de orde komen vele voorbeelden van het belang van biodiversiteit voor de kleine boer, zoals verdwijnen van lokale kennis, regeneratie van bos, en bomenvariëteiten op de finca's. Vervolgens werken de aanwezigen de onderwerpen verder uit, inclusief een methodologie van onderzoek. Voorgestelde onderwerpen zijn o.a.: *leguminosen voor de veeteelt; beheer en regeneratie van bos; en kweken van wilde met uitsterven bedreigde diersoorten zoals leguanen, gordeldieren en boa's*.

De werkcommissie *Bevolking en ontwikkeling* besluit na wat discussie om een aantal werkloze onderzoekers te vragen de leden van de commissie te interviewen. Op basis daarvan stellen zij een document samen met daarin een theoretisch raamwerk, de methodologie en opzet voor onderzoeken en de hoofdthema's, waarbinnen onderzoek zou moeten plaats vinden. Na bespreking vormt dit de basis voor de onderzoeksvoorstellen.

De werkcommissie *industrialisering op kleine schaal* besluit na enig heen en weer gepraat uiteindelijk om een diagnose te laten uitvoeren in twee verschillende situaties. Zij hopen zo een beter inzicht te krijgen in de verschillende vormen waarin de bevolking via kleine industrialisering in haar behoeften voorziet. Eén van de voorbeelden is de artisanale productie van *rosquillas* (hartige koekjes) in Somoto.

De werkcommissie *Kleine en middelgrote landbouwers* kiest ervoor om het onderwerp nader te bespreken met zowel de kleine boeren zelf, als met de mensen van de landbouwvoorlichting diensten. Hiervoor beleggen zij in een zestal gemeenten bijeenkomsten en presenteren de uitkomsten op een regionaal congres. Daar stellen aanwezigen de onderzoeksagenda voor de korte en middellange termijn vast.

Sommige werkcommissies verliezen zich in het proces. In de werkcommissie *Kleine en middelgrote landbouwers*, bijvoorbeeld, proberen de leden om veel organisaties die zich richten op de landbouw bij de uitwerking van de agenda te betrekken. Het blijkt dat op het gemeentelijk niveau de organisaties langs elkaar heen werken en de boeren bestoken met niet op elkaar afgestemde adviezen. Binnen de uitvoerende groep gaat vervolgens alle aandacht naar de werkzaamheden van de verschillende organisaties en de coördinatie daartussen. De hoofddoelstelling, namelijk de inhoudelijke verdieping van het onderwerp en het vaststellen van vitale thema's voor onderzoek, verliest men uit het oog. Er is veel overredingskracht van ons nodig om het proces weer in het spoor te krijgen.

Het proces dat jaar kent een groot aantal positieve bijeffecten. Zo vertelt ons de rector van de Noordelijke Universiteit: 'De universiteit wordt na een langdurig isolement nu weer geconfronteerd met haar maatschappelijke rol, doordat ze actiever betrokken is bij de ontwikkeling binnen ADESO en zo in aanraking komt met vragen in de samenleving'.

Een ander belangrijk bijeffect is dat allerhande politiek tegengestelde groepen en vertegenwoordigers van organisaties weer gezamenlijk nadenken over de toekomst van de regio. Deze zogenaamde *concertación* was wel het minst verwachte effect. In 1995 verbreedt het algemene draagvlak van ADESO zich in de regio naar de gemeenten, naar de universiteit, maar ook naar andere onderwijsinstituties. Basisorganisaties blijven sterk vertegenwoordigd, zoals de vrouwen van *Mujeres desempleados* (werkloze vrouwen), ondanks dat het hun zo langzaamaan duidelijk wordt dat uitvoeringsprojecten niet voor financiering in aanmerking komen. Alleen de beleidmakers vanuit overheidsinstellingen blijven afwachtend, zij hadden gehoopt het programma binnen hun gevestigde instellingen te kunnen onderbrengen. Het ADESO bestuur stelt zich ook nog steeds terughoudend op voor samenwerking met organisaties van buiten de regio uit angst voor overheersing.

De werkcommissies van ADESO komen in de fase waarin de onderwerpen voldoende lijken uitgediept. Op basis daarvan stuurt najaar 1995 het Uitvoerend Comité een eerste jaarplan, het Plan Operacional Anual 1996 (POA '96), aan DGIS. Hierin staat een programma voor training, informatievoorziening en onderzoek, met onder meer 22 onderzoeks- onderwerpen uitgewerkt.

1996: Van formulering naar uitvoering: *otra cien pesos* (nog een hele klus)

Het nieuw gekozen Uitvoerend Comité richt zich vanaf 1996 op de verdere interne institutionalisering en de ontwikkeling van ADESO als autonoom programma. Zij laat ook een evaluatie uitvoeren naar het functioneren van ADESO tot dan toe. Daaruit blijkt onder meer, dat de werkcommissies niet de gewenste operationalisering en precisering hebben teweeggebracht. Er is onvoldoende gewerkt aan het uitdiepen van de resultaten van het Gebruikersforum. Ook is niet duidelijk in welke richting het programma antwoorden moet zoeken op de problematiek. Wel zijn een veelheid aan nieuwe onderwerpen voorgesteld, maar in hoeverre die prioritair zijn is niet duidelijk. Er zijn allerhande onderzoeksvoorstellen

ontwikkeld, terwijl de bedoeling was een samenhangend programma te formuleren. Doordat onderzoek is gedemystificeerd denken nu allerhande ADESO-leden (niet-onderzoekers) dat zij zélf het onderzoek zullen uitvoeren, alhoewel hun daartoe de ervaring ontbreekt.

Ondanks de ingeslopen zwakheden van het jaarplan besluit het Comité om het huiswerk niet over te maken. Het Comité kiest ervoor om vooral niet te veel hooi op de vork te nemen en eerst op kleine schaal ervaring op te doen met het verrichten van onderzoek. Om van programma tot uitvoering te komen lijkt op het eerste gezicht eenvoudig, maar is nog een hele klus.

Eén van de eerste taken is het opstellen van een reglement voor selectie en het maken van Terms of Reference's voor de meest relevante onderzoeksthema's. Daartoe roept het Uitvoerend Comité de hulp in van thematische deskundigen op de terreinen van landbouw, natuurlijke hulpbronnen, gender en methodologie. De resultaten leggen zij voor aan de werkcommissies.

Voor de selectie is doorzichtigheid geboden. Mogen bijvoorbeeld ook leden/onderzoekers van ADESO voorstellen indienen of alleen externe onderzoekers? Aan de ene kant bestaat er de wens de beste onderzoekers te contracteren, maar ook wil men de weinig ervaren onderzoekers uit de regio kans geven zich te bewamen in onderzoek. Men besluit om *Consortia* extra te waarderen tijdens de beoordeling. Daarmee stimuleert ze samenwerking tussen ervaren onderzoeksorganisaties (vanuit Managua) en de minder ervaren organisaties uit de regio. Ook stimuleert ze voorstellen, waarin een leercomponent zit voor onervaren onderzoekers uit de regio.

ADESO maakt in kranten en via de radio de Terms of Reference's, selectiecriteria en principes van het programma landelijk openbaar en nodigt onderzoekers uit voorstellen in te dienen. In totaal tonen 92 onderzoekers belangstelling, waarvan ook een groot aantal onderzoekers uit de hoofdstad. Het secretariaat ontvangt vervolgens zo'n 25 offertes. Het bestuur neemt in het jaarplan 22 voorstellen op, die zijn geselecteerd door een selectiecommissie bestaande uit de vijf eerder genoemde deskundigen. In de tweede helft van 1996 en 1997 zijn uiteindelijk 11 van de 22 onderzoeken van het jaarplan uitgevoerd. Een groot deel van de onderzoeksgelden dreigt weer buiten de regio te verdwijnen, maar door verschillende eisen weet ADESO de onderzoekers aan de regio te binden. Zo zijn alle geselecteerde teams uitgenodigd voor deelname aan een workshopcyclus, waarin centraal staat 'hoe de onderzoeken uit te voeren in overeenstemming met de uitgangspunten van ADESO'. Daarin komt met name de multi-disciplinariteit en participatie van de doelgroep in de verschillende fasen van onderzoek aan de orde.

De behoefte aan scholing is inmiddels verschoven van inhoudelijke verdieping van algemene thema's, zoals duurzame ontwikkeling en gender, naar op onderzoek gerelateerde scholing (methoden van participatief onderzoek). Daartoe organiseert ADESO een drietal tweeweekse workshops, die zoveel mogelijk synchroon lopen met de uit te voeren onderzoeken in 1996/97. Het Uitvoerend Comité van ADESO nodigt mij uit om deze workshops uit te voeren samen met de Secretaris van ADESO, Rodolfo Flores en later Adolfo Madriz, waarmee ik in het verleden heb gewerkt.

Consequent

In het najaar van 1996 start een eerste tweeweekse-workshop, die zich richt op 'het ontwerpen van een onderzoeksmethodologie, die aansluit bij de ervaringen van de deelnemers,

en die in overeenstemming is met de filosofie van ADESO'. Een hele mond vol. Voor ADESO staat de maatschappelijke relevantie van onderzoek voorop.

Uitdrukkelijk is voor een andere opzet gekozen dan in de gebruikelijke bijscholingen. Immers ADESO hecht aan vraaggerichtheid en participatie. Derhalve is het belangrijk om ook in het scholingsproces een op participatie gerichte praktijk actief te bevorderen. Wij, als begeleiders, hanteren daarom een scholingsmethodologie met vergelijkbare principes als de onderzoeksmethodologie, die ADESO propageert. De ervaringen van de deelnemers vormen een belangrijke bron van leren door het uitwisselen en het systematiseren hiervan. Dat betekent heel veel *brainstormen met kaartjes*, maar ook een creatief proces, waarin de deelnemers een prachtige landkaart maken van de regio (macro) en typering van de rurale en urbane familie.

De deelnemers maken ook een zelfdiagnose, die duidelijk maakt welke ervaringen de teams hebben met onderzoek. Zij constateren een kloof tussen de ADESO-visie op wat onderzoek idealiter zou moeten zijn en hun dagelijkse praktijk. Dan begint het gezamenlijk ontwerpen van een methodologische onderzoeksaanpak, op basis van vele voorbeelden uit de praktijk (Lammerink, Wolffers, 1994). Op de laatste dag maken de deelnemers specifieke plannen voor de toepassing van het onderzoeksontwerp in de gefinancierde onderzoeken. In de daaropvolgende maanden proberen zij de nieuw ontworpen methodiek van participatief onderzoek uit.

Voor de tweede workshop in februari 1997 gaat het om 'het verdiepen van ervaring en kennis met methoden en technieken, die in overeenstemming zijn met de voorgestelde onderzoeksmethodologie'. Wij besteden veel aandacht met de deelnemers aan het systematiseren van de reeds opgedane ervaringen na de eerste workshop in augustus 1996. Ook laten we de deelnemers oefenen met een aantal participatieve onderzoekstechnieken in de omgeving van de cursus locatie, een recente wijk van Estelí, waar veel nieuwkomers zijn komen wonen.

Tegen het eind schrijven de deelnemers zes korte artikelen over de hoofdthema's van de workshop. Eén gaat over het belang en de implicaties van participatieve technieken voor de *empowerment* van de onderzoeksgroepen. Een ander artikel gaat over de gewenste houding van onderzoekers en het belang van vaardigheden op het gebied van luisteren, observeren en vragen stellen. Twee groepen werken aan een aanvulling op het methodologisch ontwerp dat tijdens de eerste workshop was voorbereid. ADESO publiceert deze in zijn bulletins.

Vanaf de tweede workshop in februari 1997 passen de onderzoekers de nieuwe onderzoeksmethoden toe en komen in de eindfase van hun onderzoek. De reflectie op en de gedetailleerde analyse van de opgedane ervaringen (*reflection-on-action*) vormt in augustus 1997 de start voor de derde en tevens laatste workshop in het kader van deze cyclus van drie. Deze keer is het hoofdthema 'het verdiepen in methoden en technieken van terugrapportage, feedback, die coherent zijn met de reeds ontwikkelde onderzoekspraktijk'. Wij besteden weer veel aandacht aan het verder systematiseren van de reeds opgedane ervaringen in de elf in uitvoering zijnde onderzoeken.

Tijdens deze laatste workshop staan een viertal ateliers centraal, waarin de onderzoekers met ondersteuning van theatermakers en journalisten uit de regio specifieke *feedback* mechanismen ontwikkelen. Ateliers zijn georganiseerd rond het gebruik van poppenspelen, forum- en beeldentheater gebaseerd op het werk van Augusto Boal (Boal, 1978), het gebruik

van radio en andere massa communicatiemiddelen en mogelijkheden van *spelen* voor feedback. De donderdag vinden presentaties en discussies plaats over de bruikbaarheid en toepasbaarheid van elke methode. 's Middags start een atelier *creatief schrijven*. Het is immers de bedoeling om nieuwe vormen te vinden om de resultaten van onderzoek naar de directe betrokkenen, maar ook naar andere professionals of beleidsmakers te communiceren.⁷

We laten de deelnemers oefenen met de principes vanuit een bewuste keuze voor het publiek, waaraan ze willen communiceren. Daarna volgt de evaluatie van de hele cursus en de toegepaste methodologie en natuurlijk een feestelijke uitreiking van diploma's.

1997-1998: Voedselzekerheid als centraal thema

Het selectieproces en goedkeuring van de onderzoeksthema's is relatief bevredigend verlopen. De onderzoeksresultaten zijn bescheiden en het is ook nog te vroeg om te kunnen beoordelen of veranderingen, die door het onderzoeksprogramma plaatsvinden, blijvend zijn en ook of de onderzoeksresultaten 'beter' zijn en werkelijk een bijdrage leveren aan een meer duurzame ontwikkeling in de Segovias.

Het Uitvoerend Comité vraagt ter voorbereiding op het jaarplan voor 1997 advies aan Antonio Belli (CICUTEC), die een aantal keer is uitgenodigd als lid van het Raadgevend Comité. De gesprekken maken duidelijk dat in de Segovias een sober streven naar *voedselzekerheid* als een eerste stap op weg naar een meer duurzame ontwikkeling, wellicht een realistischer doelstelling is dan *duurzame ontwikkeling* pur sang. Het kiezen voor voedselzekerheid als rode draad in het onderzoeksprogramma maakt het mogelijk verschillende hoofdthema's, die in gemeenten aan de orde zijn te koppelen en te integreren, zo meent Antonio Belli.

Het Uitvoerend Comité is door de onderzoeksscholingen geïnspireerd om een participatief proces te ontwerpen om te komen tot een agenda voor 1997, die beter op de werkelijke noden van de bevolking is toegesneden. Dat staat ook te lezen in het tweede jaarplan, het Plan Operacional Anual 1997 (POA '97), dat DGIS wordt aangeboden. Dit zogenaamde *proceso de animacion* (proces om te komen tot lokale agenda's) start in de gemeentes Somoto, Jalapa en Ocotal. De nieuw verkozen burgemeesters hebben ADESO benaderd. Het proces levert nieuwe en interessante ervaringen op, welke in 1998 zijn gesystematiseerd. Zo blijkt dat het lokale bestuur is versterkt, evenals hun technische kunde om interactieve processen met de bevolking te coördineren. De bevolking is beter in staat zich te organiseren rond de gemeentelijke problematiek en voelen zich er meer bij betrokken. De gemeentebesturen hebben gekozen voor een voortrekkersrol om een proces van duurzame ontwikkeling in gang te zetten. Er bestaat betere coördinatie met instituties en personen bij de uitvoering van projecten en de polarisatie is afgenomen. Plannen zijn ontwikkeld voor de ontwikkeling per gemeente voor de korte-, middellange- en lange termijn. Naast dat alles zijn gemeentelijke onderzoeksagenda's ontwikkeld, die in 1998 in uitvoering zijn genomen, gedeeltelijk met steun van ADESO.

Ondertussen gaan de elf gecontracteerde onderzoeken gewoon door, maar besluit het Uitvoerend Comité om geen nieuwe onderzoeksprogramma's uit te voeren vanuit de agenda voor 1996. De activiteiten die plaats vinden in de context van Nicaragua laten duidelijk zien dat er behoefte is aan specifieke en autonome, op de problematiek van Noord Nicaragua toegespitste, onderzoek en ontwikkeling. Het versterkt nu al lokale processen als tegenwicht tegen de steeds verder voortschrijdende globalisering.

Eind 1996 leggen de negen landen, waar DGIS een vraaggericht programma startte, de eerste resultaten aan elkaar voor. Ze besluiten om vertegenwoordigers van de programma's elkaars programma's te laten evalueren. Ook in de meeste andere landen, waar zo'n onderzoeksprogramma is geïnitieerd heeft het opstellen van een eigen onderzoeksagenda en starten van de eerste onderzoeksprojecten enkele jaren in beslag genomen.

De evaluatie van ADESO vindt plaats in mei en juni 1997. Hashemi, de onderzoekscoördinator uit Bangla-Desh, vindt de sterke kant van het ADESO programma de nauwe samenwerking met de bevolking en de onderzoekswereld in de regio. ADESO leidt een voortdurende discussie tussen de betrokken organisaties over de vraag wat ontwikkeling is en over de rol van onderzoek daarin.

Concluderende opmerkingen

Het intensieve proces in de Segovias om te komen tot een vraaggericht onderzoeksprogramma start in augustus 1993. Ik heb het proces bijna vijf jaar begeleid. In de eerste jaren behoorlijk intensief, later meer op afstand. Doch op de keper beschouwd is de totale begeleidingstijd vrij gering geweest. In dat proces komen we voor veel dilemma's te staan en zijn belangrijke momenten te duiden die de strategische richting van het programma beïnvloeden. Belangrijk in de begeleiding was vertrouwen kweken, investeren in lokale netwerken en personen, tijd en ruimte voor overleg, dialoog, demystificeren van onderzoek, introduceren van nieuwe onderzoeksconcepten, openheid en transparantie, inclusief denken, leren en ontleren, agenda bepaling en veel, heel veel aandacht voor het proces.

Er is inmiddels een autonoom programma gegroeid: ADESO las Segovias. Daarin hebben zich 34 NGO's, onderwijsinstututen en de lokale overheid verenigd in een 'associatie' voor het gezamenlijk beheer van een onderzoeksprogramma, die ontwikkelingsrelevant onderzoek uitvoert ten behoeve van de regionale ontwikkeling van de *Segovias*. De trainingen die plaatsvinden op het gebied van participatieve vormen van onderzoek dragen bij aan maatschappelijke relevantie van de onderzochte thema's en uitkomsten en verhogen de lokale onderzoekscapaciteit. Het documentatiecentrum verzamelt essentiële informatie, die eerder niet beschikbaar was in de regio en er verschijnt een beginnende stroom van onderzoeksresultaten via eenvoudige publicaties. Het programma wordt nu werkelijk gedragen door de betrokkenen in de regio en voert onderzoek uit. Anno 1998 is de controle over het proces bij de onderzoeksafdeling van DGIS, steeds verder afgenomen, en is het eigendom en de duurzaamheid aan de kant van ADESO toegenomen.

Zo'n initiatief hoeft niet zomaar goed af te lopen, het raakt immers aan veel aspecten van de (Nicaraguaanse) samenleving. Onderzoek is maar het topje van de ijsberg. De vraag uit het Zuiden is een pluriforme vraag, die gebonden is aan (vaak tegengestelde) belangen. Evenwel is het programma in staat gebleken om in de regio aan te sluiten bij actuele ontwikkelingen en vanuit onderzoek daar richting aan te geven zonder een ontwikkeling of actieprogramma te worden, of ten onder te gaan in de belangenstrijd.

ADESO heeft inmiddels een stevige plaats verworven in de ontwikkelingsarena van de Noordelijke regio's in Nicaragua. De maatschappelijke doorwerking van het programma is duidelijk af te lezen aan de belangstelling van de bevolking en de lokale bestuurders, maar ook aan de opdrachten van internationale donoren. Het programma heeft inmiddels bewezen, dat 'for researchers in the developing world, the challenge is not the accumulation of a long list of papers published in prestigious scientific journals, but actually demonstrating the need for specific and autonomous research and development' (Retout, 1998: 12).

Van doorslaggevende betekenis voor de ontwikkeling van het programma is het persoonlijke commitment, de grote mate van verantwoordelijkheid en menselijke energie van een aantal 'onderzoekactivisten van het eerste uur'. Hun ongedachte creativiteit en intensiteit heeft autonomie mogelijk gemaakt en was tegelijkertijd het gevolg van het verlenen van autonomie. Vele uitdagingen zijn de onderzoekactivisten van ADESO aan gegaan: er moesten bruggen geslagen worden tussen onderzoek en de actuele vraagstukken uit de samenleving, maar ook tussen de verschillende belanghebbenden. In de gepolariseerde Nicaraguaanse samenleving van begin jaren negentig, verscheurd door interne politiek strijd, is dat een niet eenvoudige opgave. Voortdurende overleg is geboden. Om tot een programma te komen dat enige relevantie heeft voor de regionale ontwikkelingsprocessen is het ook nodig om bruggen te slaan tussen de disciplines, met name tussen de meer technische, economische en sociale disciplines. Het blijkt ook nodig een nieuwe relatie aan te gaan met onderzoekers uit de hoofdstad Managua, waarmee de verhoudingen zijn als die tussen het centrum en de periferie.

In het Noorden van Nicaragua was nauwelijks ervaring met onderzoek, laat staan met ontwikkelingsrelevant onderzoek. Misschien is het daarom wel het moeilijkste om de eigen onderzoekspraktijk te verbeteren. Participatief actieonderzoek blijkt goed te passen bij het soort problematiek waarvoor men antwoorden zoekt. Uit de eerste conclusies van een aantal onderzoeken blijkt, dat het antwoord voor arme regio's op de steeds toenemende bedreiging van de mondiale globalisering bestaat uit het zich toespitsen op regionalisering en het versterken van de lokale economie. Ook onderzoek naar de commercialisering van *rosquillas* (soort hartige koekjes), hoe schijnbaar onbelangrijk ook, is daaraan een bijdrage.

Methodologische vernieuwingen gaan in ADESO hand in hand met organisatorische vernieuwingen. In eerste instantie lijkt het voor de hand te liggen een nieuw instituut op te bouwen, dat geheel verantwoordelijk is voor de implementatie. Men realiseert zich echter op tijd, dat daarmee het unieke karakter van de associatie verloren gaat. De uitdaging is derhalve veeleer om een minimale structuur op te zetten die in staat is om de netwerken en de krachten van de afzonderlijke leden te versterken. De verschillende belangen blijken nu voldoende in balans in een bescheiden nieuwe organisatie. Ook nieuwe inzichten ontstaan over hoe al die organisaties en verschillende belangen te bundelen: een uniek proces van *concertacion* voor Nicaragua. Door het succes verlaten de deelnemende organisaties langzaam de idee van het programma als melkkoe voor de korte termijn en gaan meer kijken naar de lokale behoeften op de lange termijn. Ook is men al aan het nadenken over mogelijkheden voor zelffinanciering naast DGIS als donor. Daarmee is er veel tijd gaan zitten in het proces van opbouw van institutionele capaciteit voor het besturen, managen en uitvoeren van het vraaggerichte onderzoeksprogramma door de associatie en het secretariaat die het programma leiden. Toch is iedereen die bij het proces betrokken is blij dat *lokale kennis weer telt*, inclusief de vrouwen die leren hoe ze de productie en commercialisering van *rosquillas* kunnen verbeteren, om maar één van de vele onderzoeken te noemen.

Terugkijkend als begeleider van- en participant in het proces is ADESO nu af. Voor mij is het nu beter mogelijk er objectief naar te kijken. Langzaam maar zeker hebben de woorden van het DGIS beleid betekenis gekregen en aan geloofwaardigheid en kracht gewonnen. Het programma zal zich nu moeten bewijzen in de opbouwfase na de orkaan Mitch, die in het hele gebied van de Segovias een enorme ravage heeft achter gelaten. De uitdagingen waarvoor ADESO nu staat zijn groter dan ooit en de eerste tekenen zijn bemoedigend.

Noten

- 1 Deze bijdrage beschrijft het proces en een aantal van de belangrijkste dilemma's met het in praktijk brengen van nieuwe vormen van Noord-Zuid interactie in het kader van ontwikkelingsonderzoek. Dat proces is erop gericht om de meningen van onderop en de visies vanuit het Zuiden tot hun volle recht te laten komen. De bijdrage vormt het resultaat van betrokkenheid bij het opzetten van een vraaggericht onderzoeksprogramma in Midden Amerika sedert 1993.

De stappen in het ontwikkelingsproces van het onderzoeksprogramma passeren de revue als een: 'carefull recording of the process of relevant activities undertaken (...) in which certain succesful activities can be analysed and factors leading to success be recognized and enhanced in future activities, (...) or failures avoided' (Huizer, 1939: 7-8).

Voor de beschrijving ben ik veel dank verschuldigd aan mensen op verschillende niveaus, zowel van Nicaraguaan in het veld, als van de DGIS-themadeskundige op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Evenwel de verantwoordelijkheid voor tekortkomingen in dit artikel zijn volledig voor mijzelf.
- 2 Dit Liber Amicorum is een goede gelegenheid om een aantal van zulke ervaringen met een bredere groep te delen. Het gaat om het in praktijk brengen van nieuw beleid, dat erop gericht is om de visies vanuit het Zuiden tot hun volle recht te laten komen. Juist Gerrit leerde van zijn vrienden uit het Zuiden wat werkelijke wederkerigheid kan betekenen. Ook is hij een warm voorstander van niet-manipulatieve en participatieve methodologieën van onderzoek, die meer aangrijpingspunten bieden voor het ontwikkelen van strategieën van sociale verandering. Veel van de uitdagingen die in dit artikel beschreven staan sluiten aan bij zijn gedachtegoed.
- 3 Dit verzoek kwam naar aanleiding van het proefschrift over participatief actieonderzoek, waarmee ik bij Gerrit Huizer in 1993 promoveerde (Lammerink, 1993) en mijn eerdere ervaring in Midden Amerika.
- 4 Ir. Hans Slot.
- 5 Vereniging voor Onderzoek ten behoeve van Duurzame Ontwikkeling van de Segovias (*Asociación para la Investigación para el Desarrollo de las Segovias*), afgekort ADESO las Segovias.
- 6 In zijn openingswoord zegt Ernesto Bravo, één van de pioniers van ADESO, op een forum:

'Waarom zo'n programma? Omdat wij tot de conclusie zijn gekomen dat als wij onder ontwikkeling het verbeteren van de capaciteiten en de levensomstandigheden van de bevolking verstaan, wij dit onmogelijk kunnen bereiken, en al helemaal niet op duurzame wijze, zonder samen te werken en zonder bij het formuleren van projecten en het opzetten van activiteiten uit te gaan van een duidelijk omliggende strategie die op iedereen, mannen en vrouwen, betrekking heeft'.

'Wij zijn tot de conclusie gekomen dat wij ons in een situatie bevinden, waarin er vanuit de maatschappij een roep klinkt om substantiële verbetering van de levensomstandigheden. Op allerlei manieren organiseren mensen zich om het hoofd te bieden aan de verscherping van de armoede, de discriminatie en achterstelling van vrouwen, de vele aan hun lot overgelaten straatkinderen, het gebrek aan kansen en de wanhoop van jongeren, de economische crisis die mensen dwingt alternatief werk te zoeken, de aantasting van de natuurlijke hulpbronnen, de onophoudelijke stromen migranten en de vele andere problemen waardoor de wereld donker en uitzichtloos lijkt, maar die ons niettemin dwingen naar oplossingen te zoeken'.

'Wij zijn ons bewust dat onze problemen een onderdeel zijn van de macro-economische problemen in dit land en dat ze niet anders zijn dan de problemen van andere arme landen in de wereld. Maar we weten ook dat wij op de één of andere manier verantwoordelijk zijn en dat er steeds opnieuw moet worden gezocht naar alternatieven. Met dit onderzoeksprogramma willen wij bijdragen aan dit zoekproces'.
- 7 Met name Fals Borda (Fals Borda, 1981: 30) benadrukt dat participatief onderzoekers voor de communicatie met verschillende doelgroepen in verschillende talen moeten leren schrijven:
 - 1 voor de basis zijn allerlei middelen geschikt, zoals stripboeken, video's, cassettes, radio;
 - 2 voor de leiders en middenklasse zijn beschrijvingen en meer intellectuele benaderingen geëigend;
 - 3 op het niveau van mede onderzoekers zijn meer theoretische verklaringen van belang.

Literatuur

- Boal, A. (1978) *Jeux pour acteurs et non-acteurs. Pratique du théâtre de l'opprimé*. Paris: Maspero.
- Fals Borda, O. (1981) Science and the common people, in: Dubell, F., et al.: *Research for the people, research by the people*. Linköping: Linköping University, Department of Education.
- Huizer, G. (1989) *Action research and people's participation – an introduction and some case studies*. Occasional Paper, Nijmegen: Third World Centre, Catholic University of Nijmegen.

- Lammerink, M.P. (1993) *Participatief actiononderzoek met rijstboeren, steenbakkers en vissersvolk – Ervaringen uit Latijns Amerika en Nederland*. Den Haag: Gradus Hendrik Stichting (Dissertatie).
- Lammerink, M.P. en Wolffers, I. (1994): *Some selected examples of participatory research*. Den Haag: DGIS.
- Lap, B. (1997) 'Partnership, niets dan illusie?' In: Lieten, K. en F. van der Velden (red.): *Grenzen aan de hulp, Beleid en effecten van ontwikkelingssamenwerking*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Minister van Ontwikkelingssamenwerking (1992) *Onderzoek en ontwikkelingsbeleid*. Den Haag: DGIS.
- Retout, O. (1998) 'Do the developing countries need scientific research?' In: *The Courier*. nr. 167, January-February, Brussel.
- Waardenburg, J.G. (1995) 'International Research Cooperation in an Assymetrical World'. In: Bagachwa, M.S.D.(ed.) *Proceedings of the workshop on the research programmes for development*. Dar es Salaam.

Doorlopers en breuklijnen

Het denken over ontwikkeling en onderontwikkeling heeft de afgelopen decennia een serie wisselingen in paradigma's, concepten en modes doorgemaakt. Zo zijn er duidelijke breuklijnen te onderscheiden in dat denken nu aan het eind van de 20e eeuw en dat in de jaren zestig en zeventig. Tegelijkertijd is er sprake van 'doorlopers'. Het aan de kaak stellen van de uitwassen van het mondiale kapitalisme, het pleidooi voor bevrijding en emancipatie zijn een constante. De verschillende auteurs in deze bundel wandelen langs de breuklijnen in denken, theorieën en recepten. Geschreven vanuit zeer verschillende invalshoeken en plekken op deze aardbol geven zij zo een caleidoscoop van de stand van denken in het veld van de ontwikkelingsstudies van dit moment. De bijdragen zijn opgedragen aan Gerrit Huizer bij zijn afscheid als directeur van het Derde Wereld Centrum van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

 VAN GORCUM

ISBN 90-232-3522-3

9 789023 235224

Doorlopers en Breuklijnen

Van globalisering, emancipatie en verzet

Opstellen aangeboden aan Gerrit Huizer

Onder redactie van:
Paul Hoebink
Detlev Haude
Fons van der Velden

Inhoudsopgave

Voorwoord VII

Van globalisering, emancipatie en verzet: een inleiding tot een vriendenboek 1
Fons van der Velden, Paul Hoebink en Detlev Haude

Deel 1

Globalisering, ontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking

- 1 Zeven onjuiste stellingen over Latijns Amerika: 35 jaar en alles daarna 11
Rodolfo Stavenhagen
- 2 Diversiteit in eenheid en eenheid in diversiteit 19
André Gunder Frank
- 3 De natie-staat en emancipatie in het tijdperk van globalisering 41
Frans Schuurman
- 4 De strijd om de balans: mondialisering, ontwikkelingssamenwerking en coherentie van beleid 56
Paul Hoebink
- 5 Globalisering: de mondiale verzoeking van het 'fun-shoppen' 74
Cees J. Hamelink
- 6 Paraguay: volksplanting, wingewest en missie-protectoraat
Enige gedachten over kolonialisme 83
J.M.G. Kleinpenning
- 7 Globalisering, continuïteit en breuklijnen in de internationale samenwerking
Illustraties vanuit Latijns Amerika 96
Leonor Malaver
- 8 Multinationale ondernemingen en scheefgroei: een vergeten vertoog 111
Kristoffel Lieten

- 9 Onderzoekssamenwerking Noord-Zuid: een poging tot dialoog in een asymmetrische onderzoekswereld 126
Marc Lammerink
- 10 Thailand en de wereldmarkt tot 1950 143
Luuk Knippenberg
- 11 50 Jaar ontwikkelingssamenwerking: Feest? 161
Lou Keune
- 12 Globalisering in Nederland vanuit Indiaas perspectief 176
Carla Risseuw
- 13 Armoede, participatie en *empowerment*: voorbeelden van Nederlands ontwikkelingsbeleid in India 190
Lau Schulpen

Deel 2

Globalisering, verzet en emancipatie

- 14 Ter plaatse: Globalisering en de verdediging van het lokale 205
Ton Lemaire
- 15 Globalisering en emancipatie
Van lokale *empowerment* tot mondiale hervorming 219
Jan Nederveen Pieterse
- 16 Politieke conjunctuur en stedelijke beweging in Manilla, de Filippijnen 233
Ton van Naerssen
- 17 Globalisering – ramp en uitdaging voor Indonesië 242
Wim F. Wertheim
- 18 Traditionele volken, transnationale conflicten: natuurlijke hulpbronnen en Indiaans verzet in Amazonia 256
Menno Oostra
- 19 Het Aziatische waardendebat; de psychologische revolutie in Singapore 274
Brigitte Sie Kok Hwa
- 20 Niet-Gouvernementele Ontwikkelingsorganisaties en mondialisering; bedreigingen en kansen 288
Fons van der Velden

- 21 Spiritualiteit als cultuurkritiek: over de bezieling van Maori acties voor een schoon milieu 303
Toon van Meijl
- 22 Over verzet en boerenprojecten 319
Paul Hebinck
- 23 Over plaatsen voor vrouwen in gemonialiseerde ruimtes: van een eigen kamer naar de wereld als vaderland 333
Peter Waterman
- 24 Democratisering door globalisering 348
Vera Gianotten en Ton de Wit
- 25 Een participatieve benadering in ontwikkelingshulp in Mozambique: de belemmeringen van historische externe relaties 360
Wilma Roos
- 26 Onder de ondersten: vragen omtrent de 'visie van onderop' bij vluchtelingenonderzoek in Sri Lanka 374
Joke Schrijvers
- 27 Pastoraal beleid en boerenorganisatie aan de zuidkust van Guatemala 393
Mario Coolen
- 28 Van vrouwenstrijd wereldwijd naar meerstemmigheid en diversiteit 406
Tine Davids en Francien van Driel

Epiloog

- 29 Tussen boeren, antropologen en *spirits*: leven en werken van Gerrit Jan Huizer 423
Fons van der Velden en Paul Hoebink

Over de auteurs 441